

Zgodovinski časopis
74, št. 3-4
Ljubljana 2020
s. 537–538

Petr Stehlík, **Između hrvatstva i jugoslavenstva: Bosna u hrvatskim nacionalno-integracijskim ideologijama 1832-1878**. Zagreb: Srednja Europa, 2015, 211 str.

Knjiga češkega slavista in zgodovinarja, predavatelja na brnski Masarykovi univerzi, temelji na njegovi v češčini napisani disertaciji, ukvarja pa se s predstavami nekaterih ključnih politikov iz Hrvaške in Slavonije o sosednji Bosni, in sicer med letom 1832 in 1878. Gre torej za čas, ko je bila Bosna še pod osmansko oblastjo, na Hrvaškem in v Slavoniji pa so se oblikovale moderne nacionalne ideologije, ki so v marsičem aktualne še danes.

Z analizo tekstov Stehlík poskuša rekonstruirati njihove poglede na identiteto slavofonega prebivalstva Bosne in načrte o politični prihodnosti te osmanske province. Zanimajo ga torej predstave, ki so jih o Bosancih imeli drugi, ne pa njihove dejanske identifikacije. Govori o kategorizacijah zunanjih opazovalcev in njihovem pomenu za vsakokratne politične vizije.

Po kratki predzgodovini, kjer se dotakne starejših tekstov Pavla Ritterja in nekaterih njegovih predhodnikov in sodobnikov ter nadaljuje z znamenito Draškovićevo *Disertacijo*, se Stehlík posveti besedilom, ki so nastala v času nastanka in razcveta ilirskega gibanja. Tu se znova pokaže, da so imeli starejši avtorji veliki vpliv na Gaja in tovariše, tudi v primeru njihovih predstav o Bosni in njenem prebivalstvu. To ni posebno presenetljivo, saj so le redki imeli osebne izkušnje z deželo na drugi strani habsburško-osmanske meje. Za večino je ostajala terra incognita, o kateri so si predstave ustvarjali na podlagi branja starejše literature. Zato je Gaj od Ritterja sprva prevzel prepričanje o hrvaštvu prebivalstva Bosne, zanj so bili „Hrvati stare države“ (s. 22). Nekoliko pozneje je prebivalce delil na Hrvate, Dalmatince in Bosance, ki so vsi skupaj bili del etnolingvistično razumljenega ilirskega naroda.

Takšno spreminjajoče se razumevanje ni bilo značilno le za Gaja in njegove sopotnike in sodelavce, ampak se je pojavljajo tudi kasneje, po zatonu ilirskega gibanja. Enako velja za težave z slavofonimi muslimani, ki so jih že ilirci – pozneje pa tudi mnogi drugi obravnavani avtorji - na eni strani razumeli kot del na jeziku utemeljenega ilirskega naroda, na drugi pa so zaradi svoje vere vendarle figurirali kot tujci, kot „Turki“. Takšno razumevanje je na primer skoraj povsem prevladalo pri Josipu Juraju Strossmayerju in Franju Račkem, dveh ključnih akterjih hrvaškega jugoslovanstva in Narodne stranke. Medtem ko pri ilircih občasno srečamo sicer

precej orientalistično občudovanje bosanskih muslimanov, je za bilo Strossmayerja in Račkega značilno zavračanje.

Zato pa je bil naklonjen odnos do muslimanov opazen pri pravaših, predvsem pri Anteuju Starčeviću, ki je celotno Bosno umeščal v okvire svoje zamišljene Velike Hrvaške, tamkajšnje slovansko govoreče muslimanske velikaše pa je razglasil za najplemenitejši del hrvaškega naroda (s. 165). V času, ko se je pravaštvo izoblikovalo kot alternativa jugoslovanski ideji, v obdobju tako imenovanega „izvornega pravaštva“, sta Ante Starčević in njegov tesni sodelavec Evgen Kvaternik formulirala predstavo o Bosni kot neločljivem delu historične in prihodnje Hrvaške. Takšne ideje so se sicer pojavljale že prej, prisotne so bile tudi med pristaši jugoslovanstva, toda med tem ko so ti bili vsaj občasno Bosno pripravljene prepustiti Srbiji, saj je bila njihov primarni cilj jugoslovanska „osvoboditev“, so bili pravaši nepopustljivi. Starčević je bil prej kot njeno morebitno vključitev v srbsko državo pripravljen podpreti nadaljevanje osmanske oblasti nad Bosno.

V poznejšem procesu približevanja delov pravaškega gibanja jugoslovanskemu kurzu so se spremenili tudi ti načrti in celo Starčević je molčal, ko so njegovi politični nasledniki Bosno začeli dojemati predvsem kot del skupnega jugoslovanskega nacionalnega ozemlja in ne več kot ekskluzivno hrvaško pokrajino. Temu procesu Stehlík ne sledi natančno, saj sodi že izven obdobja, ki ga obravnava knjiga, vseeno pa se ga dotakne, saj s tem še enkrat pokaže na spremenljivost in prilagodljivost predstav o Bosni in njenih prebivalcih. Da sta bili pravzaprav edini konstanti, je ena glavnih ugotovitev knjige, ki je zato važen prispevek k poznavanju protejskega značaja nacionalističnih ideologij.

Knjigi se predvsem v uvodnem delu nekoliko pozna, da je nastala iz disertacije, prvotno namenjene drugačni ciljni publiku. Bralcem, ki bolje poznajo hrvaško zgodovino tega časa, bodo nekateri deli odveč, saj so jim gotovo že dobro znani. Avtor ta problem sicer zazna in mu v uvodu nameni nekaj besed, bi pa bilo bolje, če bi bil pri predelavi nekoliko odločnejši in bi knjigo še bolj prilagodil novi ciljni publiku. Bila bi krajša, zato pa nič manj zanimiva.

Stehlík pri svoji analizi sicer izhaja iz teze Mirjane Gross, ki še danes prevladuje v hrvaškem zgodovinopisju: da je prebivalstvo prostora današnje Hrvaške in nekaterih sosednjih pokrajin bilo že dolgo del hrvaške etnične skupnosti, ki se je na prelomu iz 18. v 19. stoletje začela preoblikovati v moderen narod. Zanj so slavofoni bosanski katoliki „etnično hrvaški“ (s. 2), kar je trditev, ki jo je mogoče upravičeno problematizirati. Toda ker se osredotoči na analizo diskurzov, ker ga dejanske identifikacije prebivalstva v bistvu sploh ne zanimajo, to ne vpliva na njegove ugotovitve. Knjiga je izčrpna in natančna predstavitev idej, ki svojega pomena niso izgubile do danes. Kot taka bo koristno branje tako za specialiste za zgodovino 19. stoletja kot tudi za tiste, ki jih zgodovina tega dela Balkana zanima v daljšem časovnem loku. S svojo detajlnostjo je dobro dopolnilo knjigi Edina Hajdarpašića, *Whose Bosnia? Nationalism and Political Imagination in the Balkans, 1840-1914*, ki je izšla istega leta, njen avtor pa se je vprašanja predstav o pripadnosti Bosne lotil nekoliko širše in na teoretsko bolj poglobljen način.

Rok Stergar